

Марина Навальна,

д-р філол. наук

УДК 811.161.2'367.622

Функціонування назв осіб жіночої статі у мові

інтернет-видання « Українська правда »

на початку ХХІ ст.

У статті проаналізовано найуживаніші іменники зі значенням жіночої статі, що з'явилися в мові інтернет-видання «Українська правда» на початку ХХІ ст., окреслено словотвірні типи цих мовних одиниць, виокремлено їх тематичні групи, визначено стилістичну роль іменників.

Ключові слова: іменники зі значенням жіночої статі, словотвірний тип, мова інтернетної публіцистики, позамовні чинники.

Шляхи розвитку лексичного складу мови сучасної української публіцистики засвідчують, що одним із важливих джерел її збагачення було й залишається словотворення, передусім реалізація потенційних можливостей, закладених у цій підсистемі національної мови. Використовуючи власні словотворчі ресурси, українська дериваційна система формує великий потенціал для утворення різноманітних лексичних одиниць, що й визначає актуальність обраної тематики. В останні десятиріччя «історичний поступ суспільства проявляється виразно й чітко в лексико семантичному аспекті словотворення, зокрема в поповненні словотвірних типів новими похідними словами, в активізації тих чи тих семантичних розрядів лексики і твірних основ»

[1, с. 122]. Серед відомих функцій деривації стали виразнішими номінативна, експресивна та компресивна [2, с. 168]. У мові української ін-

тернетної публіцистики найчіткіше, найпослідовніше виявляє себе експресивна функція. Це зумовлено пошуками нових виразально-зображувальних одиниць, джерелом поповнення яких є передусім розмовний словотвір, а також okazіональні лексичні новотвори [1, с. 123].

Помітним стало вживання нових назв осіб жіночої статі, спричинене насамперед активною позицією жінок в українському суспільстві. Вони розширюють сферу своєї професійної діяльності, ведуть активне громадське життя, обіймають керівні посади, що колись зазвичай були пріоритетом тільки для чоловіків, тощо. «Очевидно, ні на жодній словотвірній категорії, як на категорії роду, — зауважує А. Загнітко, — так не позначилися соціальні чинники, які зумовили не тільки необмежене розширення іменникових особових кореляцій, а й семантичні нашарування на певних родових формах» [3, с. 158].

Розповсюдження таких кореляцій відображають іменники зі значенням жіночої статі, що з'явилися в мові української публіцистики на початку ХХІ ст. на основі продуктивних словотвірних типів. Це засвідчує низка розвідок українських дослідників [4; 5; 6].

У пропонованій статті ставимо за мету проаналізувати найуживаніші іменники зі значенням жіночої статі, що з'явилися в мові інтернет-видання «Українська правда» (www.pravda.com.ua) на початку ХХІ ст. Серед завдань маємо окреслити словотвірні типи цих мовних одиниць, виокремити їх тематичні групи, визначити стилістичну роль зазначених лексем.

Іменників зі значенням жіночої статі, що не мають паралельних

відповідників чоловічого роду, в українській мові порівняно небагато: арфістка, пряля, ткаля, модистка та ін. Їх нечасто використовують журналісти, оскільки вони означають вузьке професійне заняття, яке не є сьогодні популярним, або вказаний вид діяльності здобув іншу назву (модистка — дизайнерка). Напр.: «Сама дизайнерка заявляє, що орендувати таке місце для неї дороговувато...» («Українська правда», 07.10.2012). Позамовні чинники в останні роки зумовили активне вживання лексеми покоївка — «служниця, яка прибирає кімнати та виконує деякі інші хатні роботи, крім готування їжі». Напр.: «Справа проти экс-глави МВФ розсипається..., ...за день до подачі заяви про зґвалтування, покоївка телефоном обговорювала з якимсь чоловіком вигоди...» («Українська правда», 01.07.2011); «Зужиті батарейки залишайте біля телевізора..., покоївка потім сама їх прибере» («Українська правда», 16.10.2012); «...у номер зранку зайде покоївка й привітається російським суржилом...» («Українська правда», 21.04.2011).

Іменники зі значенням жіночої статі переважно мають паралельні відповідники чоловічого роду на зразок: пасажирка — пасажир; шукачка — шукач; інвесторка — інвестор; шахрайка — шахрай та ін. Напр.: «Пані, ви просто воровка і шахрайка! — заявила Богословська Тимошенко» («Українська правда», 16.02.2009). Дослідники словотвору наголошують на особливостях творення і вживання таких іменників: «Далеко не всі найменування професій мають відповідники з формальними ознаками жіночого роду, а в тих випадках, коли такі

відповідники існують, вони нерідко належать до розмовного стилю, тимчасом в офіційно-діловому або нейтральному стилі використовуються відповідні утворення чоловічого роду» [7, с. 95]. І. Ковалик зауважував, що похідні утворення із суфіксом -к(-а), зокрема іменники — назви осіб жіночого роду, є певною своєрідністю українського словотвору, чого немає в деяких інших слов'янських мовах, наприклад, у російській. Суфікс -к(-а), за допомогою якого утворюються по- ність жінок. Ці назви почали більше використовувати під впливом

хідні назви жіночого роду від чоловічого роду, він називає «емо- позамовних чинників, оскільки вибори до українського парламенту

ційним чи фемінізуючим» [8, с. 397]. Дослідники історії мови проводили і за партійними списками, де були представники не тільки

стверджують, що основний склад жіночих назв зі згаданим суфіксом чоловічої, а й жіночої статі. Останні в українському суспільстві про-

становили «фемінітиви» і в попередніх століттях [9, с. 2]. водять доволі широку публічну діяльність, про що свідчить постійна

Найбільшу групу іменників зі значенням жіночої статі у мові укра- увага журналістів до жінок-політиків. Найуживанішими є назви бю-

їнської преси становлять лексичні одиниці, утворені від повних або тівка, комуністка, нашоукраїнка, партійка, регіоналка, соціа-

усічених основ іменників, що означають осіб чоловічої статі, за до- лістка та ін. Напр.: «Приміром, бютівка могла пообіцяти не такі

помогою суфікса -к(-а). Пор.: автор — авторка; делегат — делегат- дошкульні протести...» («Українська правда», 14.12.2011); «Кому-

ка; доповідач — доповідачка; завідувач — завідувачка; претендент — ністка Катерина Самойлик не піде на футбол, бо зайнята» («Укра-

претендентка та ін. Напр.: «Ви мені сьогодні снилися! — кинулася їнська правда», 11.06.2012); «Першою вийшла з зали «жінка-факел»,

до Шуфрича делегатка від Закарпаття» («Українська правда», нашоукраїнка Лілія Григорович» («Українська правда», 04.07.2012);

21.04.2008); «Не є винятком і головна претендентка на прем'єрське «...партійка палко підтримує і поділяє принципи організації...»

крісло. У персональному досьє різне...» («Українська правда», («Українська правда», 09.04.2012); «"Регіоналка" запевняє, що СМС

10.12.2007); «Доповідачки ПАРЕ по Україні приїдуть розбиратися з вимогами голосувати звична практика» («Українська правда»,

зі справою Тимошенко» («Українська правда», 31.10.2011). 10.01.2013); «Регіоналка Ганна Герман в чорному «Шанель»

На початку ХХІ ст. професійна належність осіб стає важливим со- віталася з

депутатами...» («Українська правда», 10.01.2013);

ціолінгвістичним чинником і потребує особливої уваги дослідників «Призабута соціалістка не збирається виходити в політику»

[6, с. 63]. Назви осіб жіночої статі, що утворилися на основі продук- («Українська правда», 23.10.2011).

тивного словотвірного типу із суфіксом -к-(-а), стосуються насамперед Спостерігаємо різне графічне написання лексеми бютівка, що за-

відомих видів професійної діяльності, пор.: квітникарка, тені- свідчує неусталеність правописних норм цього та інших дериватів.

систка, футболістка та ін. Напр.: «Українська тенісистка змінила Пор.: «А БЮТівка Наталя Королевська з самого ранку мерзла...»

громадянство на американське» («Українська правда», 19.01.2012). («Українська правда», 25.03.2011); «...в 11 окрузі Вінниччини ...бо-

У межах цього словотвірного типу помітно активізувалося утво- рються бютівка Наталія Солейко і Олександр Домбровський...»

рення назв осіб жіночої статі від тих професій, яких раніше або не («Українська правда», 01.11.2012).

було, або ж вони не були такими популярними та поширеними. Серед У період виборів до українського парламенту 2012 р. з'явилися нові

них — акторка, бізнесменка, консьєржка, лялькарка, мільярдерка, політичні сили, серед яких у лідерах були й жінки. На сайті інтер-

наркокур'єрка, реалізаторка, ревізорка, режисерка, стриптизерка, нетівського видання подають іменник свободівка, напр.: «Скан-

фермерка та ін. Напр.: «Українська режисерка Марина Врода отри- дальна «свободівка»: Я би скасувала всі свята “Совецького Союзу”»

мала “Золоту пальмову гілку”» («Українська правда», 22.05.2011); (заг.) («Українська правда», 07.03.2012).

«Тимошенко — елітна бізнесменка» (заг.) («Українська правда», Про активну позицію жінок на керівних посадах у різних сферах

13.06.2010); «Акторка Ольга Сумська, яка торік звернулася до Яну- життєдіяльності українського суспільства свідчить уживання імен-

ковича з проханням посприяти у вирішенні питання щодо завер- ників лідерка, директорка, а після призначення Прем'єр-міністром

шення реконструкції навчального закладу, подякувала йому за України Юлії Тимошенко в засобах масової інформації, в тому числі

допомогу» («Українська правда», 1.09.2012); «...нашому Ілленку опо- й в «Українській правді», її стали називати не інакше як прем'єрка.

нувала одіозна мільярдерка і власниця магазинів “Епіцентр”» Напр.: «Останнім часом лідерка УСДП з’являється і на шпальтах

(«Українська правда», 2.11.2012); «Секретарем ради стала мільяр- тижневіка» («Українська правда», 15.02.2012); «Лідерка БЮТ зви-

дерка» (заг.) («Українська правда», 20.04.2011); «Фермерка: “Тимо- нувачує соратницю в зраді» («Українська правда», 29.07.2012); «А

шенко мені — не конкурент”» (заг.) («Українська правда», 23.09.2009). от нинішня директорка «Граалю» пані Окунєва взагалі ту раду іг-

Набувають поширення в українській інтернетній публіцистиці норує...» («Українська правда», 17.05.2012); «Прем’єрка теж ходить

іменники зі значенням жіночої статі, що означають партійну належ- на допити» («Українська правда», 05.05.2011).

А після того, як Юлія Тимошенко не стала обіймати посаду видом занять тощо. Це такі, як директорша, мільйонерша, профе-

прем’єра, в інтернетівському виданні її почали часто називати екс- сорша, фермерша та ін. Як відомо, словотвірний тип із суфіксом -ш-

прем’єркою, напр.: «Власенко стверджує, що в справі екс-прем’єрки (-а) зі згаданим словотвірним значенням переважає в розмовному

“не було жодного дня законності...”» («Українська правда», мовленні [7, с. 97]. Журналісти використовують їх здебільшого для

20.01.2012); «Громадськість готують до того, що экс-прем'єрка ро- того, аби надати негативної оцінки особам, пор.: «...з професоршою

бить суперечливі заяви...» («Українська правда», 19.12.2011). студентам не пощастило» («Українська правда», 23.04.2010).

У мові української публіцистики звичнішими стають назви жі- Отже, у мові інтернетної публіцистики, як і в інших сферах, спо-

ночого роду із суфіксом -к-(-а) за територіальною ознакою, зокрема стерігаємо тенденцію до дедалі ширшого вживання нових іменників

за місцем народження або проживання, за членством у якійсь спіль- із суфіксом -к-(-а-) на позначення осіб жіночої статі за їхньою профе-

ноті тощо. На відміну від попередніх груп іменників у них кінцевий сійною діяльністю, партійною належністю, територіальною ознакою

звук [к] суфіксів іменників чоловічого роду -ак (-як), -ук (-юк) перед і членством у спільноті, що властиво розмовному літературному мов-

суфіксом -к-(-а) чергується з [ч], пор: австріяк — австріячка, захід- ленню. Новоутворені іменники надають журналістським текстам роз-

няк — західнячка, поліщук — поліщучка, східняк — східнячка та ін. мовності, а деякі з них, зокрема іменники із суфіксами -ш-(-а-),

Напр.: «На зустріч із виборцями прийшла їхня землячка — полі- -ис-(-а-), слугують засобом вираження негативної оцінки осіб жіночої

щучка» («Українська правда», 11.12.2011). статі, іронії тощо.

В інших назвах жінок за місцем проживання чи народження, за Функціонування іменників на позначення осіб жіночої статі в мові

членством в якійсь спільноті тощо суфікс -к-(-а) приєднується до інтернет-видань засвідчує активізацію жінок у всіх сферах діяльно-

усіченого суфікса -анин, пор: донечанин — донечанка, спілчанин — сті. Тематичні групи з цими іменниками відкриті до поповнення і

спілчанка та ін. Напр.: «Донечанка повідомила журналістам, що потребують подальших досліджень.

після спілкування з президентом її питання було вирішене» («Укра-

їнська правда», 06.07.2012).

Нові іменники зі значенням жіночої статі за професійною на-

лежністю зрідка утворюються за словотвірним типом із суфіксом

-иц-(-я): власниця, охоронниця, лоточниця, сигаретниця та ін. Напр.:

«Охоронниця притулку — рятівниця не однієї сотні собак»

(«Українська правда», 09.12.2010). Одні з них словотвірно пов'язані

з назвами осіб чоловічої статі (власник — власниця, охоронець — охо-

ронниця), інші — з назвою місця (лоток — лоточниця), треті — з то-

варом, який продають (сигарети — сигаретниця). В українській мові

вони з'явилися під впливом позамовних чинників, зокрема у зв'язку

з активним розвитком підприємницької діяльності, вуличної та не-

організованої торгівлі тощо. Лексеми лоточниця та сигаретниця не

мають співвідносних форм чоловічого роду, і це дає підстави стверд-

жувати, що вони утворені за аналогією до інших іменників жіночого

роду із суфіксом -иц-(-я).

Зрідка іменники зі значенням жіночої статі, уживані в мові укра-

їнської інтернетної публіцистики, мають суфікс -ин-(-я), пор.: крав-

чиня, майстриня, продавчиня, напр.: «Майстриня знає свою справу»

(«Українська правда», 09.12.2010).

У мові видання «Українська правда» іноді вживають іменники із

суфіксом -ш-(-а), які означають осіб жіночої статі за професією,

78

1. Стишов О. А. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : [монографія] / О. А. Стишов. — К. : Вид. центр КНЛУ,

2003. — 388 с.

2. Земская Е. А. Активные тенденции словопроизводства / Е. А. Земская // Рус-

ский язык. — Ополе, 1997. — С. 167—201.

3. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Морфологія : [монографія] / А. П. Загнітко. — Донецьк : ДонДУ, 1996. — 437 с.

4. Гінзбург М. Професійні назви як дзеркало гендерної рівності / Михайло Гінз-

бург // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : зб. наук. праць. — К. : Університет «Україна», 2012. — Вип. 24. — С. 6—26.

5. Навальна М. І. Динаміка лексикону української періодики початку XXI ст. : [монографія] / М. І. Навальна. — К. : Інститут української мови ; ВД Дмитра Бу-

раго, 2011. — 328 с.

6. Ставицька Л. Гендерна лінгвістика: українська перспектива / Леся Ставицька // Українська мова. — 2004. — No 3. — С. 58—66.

7. Словотвір сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх ; [відп.

ред. М. А. Жовтобрюх]. — К. : Наукова думка, 1979. — 406 с.

8. Ковалик І. Вчення про словотвір. Вибрані праці / Іван Ковалик ; [упорядн., авт. передм. В. Грещук]. — Івано-Франківськ ; Львів : Місто НВ, 2007. — 404 с.

9. Брус М. П. Загальні жіночі особові номінації в українській мові XVI—XVII століть : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / М. П. Брус. — Івано-Франківськ, 2001. — 20 с.

Подано до редакції 25. 10. 2013 р.

Navalna Maryna.

Functioning of female nouns in the language of online edition “Ukrainska pravda”/“Ukrainian Truth” early in the XXI century.

In the article it is analyzed the most used nouns with female meaning, which appeared in the language of the Internet edition “Ukrainska pravda”/“Ukrainian Truth” early in the XXI century, it outlined the word-formative types of these language units, allocated their thematic groups and defined the stylistic role of the nouns.

Keywords: nouns with meaning of female statues, word-formative type, language of the Internet journalism, extralinguistic factors.

Навальная Марина.

Функционирование названий лиц женского пола в языке интернет-издания “Українська правда” в начале XX в.

В статье проанализированы наиболее употребляемые имена существительные со значением женского пола, которые появились в языке интернет-издания

«Українська правда» в начале XXI в., определены словообразовательные типы этих языковых единиц, выделены их тематические группы, определена стилистическая роль имен существительных.

Ключевые слова: имена существительные со значением женского пола, словообразовательный тип, язык интернетной публицистики, внеязыковые факторы.